

آثار احتکار و راهکارهای مبارزه با آن، مبتنی بر مبانی فقهی و اخلاقی اسلام

سید احمد موسوی^۱

چکیده

احتکار به عنوان پدیده فلج کننده اقتصادی در جوامع شناخته می شود و اهمیت تأثیر گذاری آن بر کسی پوشیده نیست. احتکار سبب اختلال در چرخه آزاد کالا و خدمات بوده و در تولید و توزیع کالات و خدمات خلل وارد می کند این بیماری اقتصادی باعث می شود که دلالتان این عرصه با انبار کردن کالا و خدمات قیمت ها را افزایش داده و انتظارات تورمی را بوجود بیاورند در نتیجه سطح عمومی قیمت ها افزایش پیدا بکند. تجربه نشان میدهد که یکی از معضلاتی جمهوری اسلامی ایران در طی این چند دهه با آن دست و پنجه نرم کرده، معضل احتکار بوده است که در این مقاله تلاش شده که در گام دوم انقلاب با بهره گیری از تجربیات گذشته و استفاده از معارف ناب اسلامی، سیاستهای مبارزه با احتکار جهت افزایش سرعت پیشرفت کشور ارائه شود. فرض اصلی تحقیق حاضر براین امر استوار است که بین احتکار و عدم پیشرفت اقتصادی رابطه مستقیم وجود دارد. نویسنده این مقاله از روش تحقیق، تحلیلی- توصیفی و با استفاده از داده های کتابخانه ای بهره جسته است. نویسنده مقاله با توجه به آثار مخرب احتکار در بخش های مختلف اقتصادی، سیاسی، امنیتی، و اجتماعی راهکارهای پیشگیرانه ای از جمله قاطعیت در برخورد قضایی با محتکر، همانند مجازات تعزیری، آتش زدن اجناس افراد احتکار کننده، امر به معروف، نهی از منکر، ترویج فرهنگ عدل و انصاف، تبلیغ سنتی و مدرن و استفاده از ظرفیت های نهادهای متولی فرهنگ پیشنهاد نموده است.

کلید واژه ها: احتکار، اقتصاد اسلامی، سیاست های مقابله با احتکار، گام دوم انقلاب اسلامی.

^۱. دانش پژوه دکتری علوم اقتصادی، جامعه المصطفی العالمیه sayedahmadmusavi4331@gmail.com

مقدمه

یکی از مهمترین عواملی که در جوامع مختلف، سبب پیشی گرفتن تقاضا بر عرضه شده است و موجب کم بود عرضه کالا و گران شدن کالاها در جامعه می باشد، مسئله احتکار است؛ احتکار ذخیره و نگهداری کالاهای ضروری و مورد نیاز مردم به قصد گران شدن بهای آن است و از عوامل بسیار مهم اقتصادی است که باعث از بین بردن تعادل بازار و ایجاد بحران در جامعه می گردد.

باتوجه به اهمیت روز افزون احتکار، در این مقاله ضمن اشاره به موضوع احتکار و آثار مخرب آن و اخلاص در پیشرفت اقتصادی وعدم توزیع عادلانه کالا و خدمات به بررسی زوایای مختلف این بحث پرداخته و سیاستهای کنترلی جهت پیشگیری از این معضل اقتصادی ارائه خواهد شد.

دولت اسلامی با توجه به وظایفی که در زمینه مقابله با احتکار جهت جلوگیری از هرج و مرج در نظام اقتصادی کشور را بعهده دارد باید با برخورد قاطع با اخلاصگران و محتکران در نظام اقتصادی در صدد رفع کبودی کالا و خدمات ضروری در جامعه برآیند.

ببررسی معنای لغوی و اصطلاحی احتکار، میان معنای لغوی و اصطلاحی رابطه تنگاتنگی وجود دارد هر دو معنا اشاره به انباشت و نگهداری طعام و کالا به منظور بالا رفتن قیمت آن بخصوص در زمانی که مردم نیازی شدید به کالا و خدمات دارد اشاره می کند. تفاوتی بین معنای لغوی و اصطلاحی در این است لغت شناسان احتکار را منحصر به انباشت طعام نمی دانند برخلاف معنای اصطلاحی که اکثر فقها احتکار را منحصر در طعام می دانند.

نکته قابل ذکر این است که نباید احتکار را منحصر در طعام و مواد غذایی نمود اگر در مواردی احتکار را با عبارت طعام بیان نموده از باب مثال و بیان مصداق بوده است نه این که طعام جزوی معنا و مفهوم احتکار باشد بلکه طعام از بارزترین نیازمندی های انسان بشمار می رود از این جهت احتکار را منحصر در انباشت طعام نموده اند. برحسب مفهوم اصلی احتکار معنای عام و فراگیر دارد. (مشکینی، ص ۳۸ و ۳۹).

پیشینه تحقیق

در رابطه با سیاستهای مبارزه با احتکار اثری را که به صورت جامع به بررسی روش های مقابله با احتکار از منظر اقتصاد اسلامی پرداخته باشد، و سیاست های مبارزه با احتکار درگام دوم انقلاب مبتنی بر مبانی فقهی و اخلاقی اسلامی را بیان کرده باشد، مشاهده نکردیم. به عنوان نمونه مصطفی محقق داماد در کتاب تحلیل و بررسی احتکار از منظر فقه اسلام به بررسی ادله فقهی احتکار می پردازد و

اقدامات اجرایی در براندازی احتکار را مانند منع تلقی رقبان، منع بیع حاضر للبادی، جلوگیری از تبانی برای ایجاد بازار سیاه مورد نقد و بررسی قرار داده است. اما سیاست‌های دولت برای مقابله با احتکار و سیاست‌های مبارزه با احتکار درگام دوم انقلاب مبتنی بر مبانی فقهی و اخلاقی اسلامی اشاره ای نشده است. محمد مهدی شمس الدین نیز در کتاب الاحتکار فی الشریعة الاسلامیة بعد از معنی احتکار از نظر لغت و شرع به موارد احتکار و حکم آن و مجبور کردن محترک به فروختن کالا اشاره کرده است ولی در این کتاب هم از سیاست‌های مبارزه با احتکار بر مبانی فقهی و اخلاقی اسلامی هیچ بحثی نشده است.

مفهوم شناسی

احتکار از ماده «حکر» است، و حکر به معنای ذخیره کردن طعام به امید و انتظار چیزی است. به کسی که این عمل را انجام می دهد «محتکر» گفته می شود. ابن منظور در لسان العرب میگوید: الْحَكْرُ ادْخَاؤُ الطَّعَامِ لِلتَّرْبُصِ، وَ صَاحِبُهُ مُحْتَكِرٌ. (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۴، ص ۲۰۸) احتکار به معنای جمع آوری و نگهداری طعام و آنچه که خورده می شود (ارزاق)، به امید گران شدنش است. جوهری در صحاح گفته: الاحتکار: جَمْعُ الطَّعَامِ وَ حَبْسُهُ يَتَرَبَّصُ بِهِ الْغَلَاءُ يَعْنِي جَمْعُ كَرْدَن و انبار کردن طعام به انتظار گران شدن. (جوهری، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۶۳۵).

احتکار در اصطلاح فقهی حبس طعام است، هنگامی که اهل شهر به آنها محتاج و در تنگنا واقع شده اند. (شیخ مفید، محمد بن نعمان، المقنعة ص ۶۱۶). مرحوم امام خمینی (ره) در بیان مفهوم احتکار می فرماید: احتکار حبس و نگهداری طعام است به امید و انتظار گرانی نرخ (خمینی، بی تا، کتاب البیع، ج ۳، ص ۶۰۱)

ضرورت مقابله با احتکار

مشهور فقیهان شیعه قائل اند در صورتی که کالایی به اندازه کافی در بازار وجود نداشته باشد و نگهداری آن موجب ضرر به بازار المسلمین شود، احتکار آن حرام است (همان).

با توجه به حرام بودن احتکار و تلف شدن کالا که توسط محترک در انبارها نگهداری می شود، ضرورت مقابله با این پدیده شوم بر حکومت و دولت اسلامی لازم و ضروری است. از طرفی احتکار و انبار کردن مواد مورد نیاز مردم برای درآمد بیشتر، باعث ایجاد بازار سیاه شده و قشرهای نیازمند را به خاك سیاه فقر می نشاند. اسلام جهت جلوگیری از فقر در جامعه و انباشت ثروت نامشروع حاصل از بازار سیاه احتکار را حرام اعلام نموده است.

مصادیق احتکار در فقه امامیه

عده ای از فقها با توجه به روایات وارد شده، احتکار را منحصر در اقلام خاصی ذکر کرده اند که این اقلام منحصر است در گندم، جو، خرما، کشمش و روغن. از جمله قائلین به این قول شیخ طوسی در کتاب نهایه (طوسی، ۱۴۰۰، ص ۳۷۴) ابن ادریس (ابن ادریس، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۲۳۸) محقق حلی (محقق حلی، بی تا، ج ۲، ص ۱۵) و علامه حلی (علامه حلی، ج ۵، ص ۴۰). می باشند. عده ای دیگر از فقها روغن زیتون و نمک را هم جز اقلام احتکار ذکر کرده اند از جمله فقهای چون ابن حمزه، (ابن حمزه، ۱۴۰۸ق، ص ۲۶۰) علامه حلی (علامه حلی، ج ۲، ص ۱۱) شهید اول (شهید اول، ج ۳، ص ۱۸۰) شهید ثانی (الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، ج ۳، ص ۲۹۹) این قول را پذیرفته اند. گروه دیگر از فقها قائل اند که موضوع احتکار گسترده تر از این محدوده بود و همه چیزهایی که انسان در زندگی و معیشت خود به آن نیازمند است را دربر می گیرد. بنابر این نظریه احتکار در هر چیزی که مورد احتیاج مردم باشد و احتکار آن موجب سختی قرار گرفتن آن ها شود جایز نیست. این مایحتاج می تواند شامل اعم از خوراکی، پوشاک، دارو، نفت باشد. بنا براین تعمیم احتکار به تمامی اجناس است نه فقط خوراکی ها و اجناس خاص.

مرحوم صاحب جواهر می فرماید: «احتکار حرام است نسبت به نگهداری هر چیزی که مردم به آن محتاجند و نیاز ضروری به آن دارند و راه و چاره ای غیر از به دست آوردن آن ندارند، چه خوردنی باشد چه نوشیدنی چه پوشیدنی و چه غیر از آن، بدون آنکه مقید به زمان خاص و یا اجناس ویژه ای باشد» (نجفی، بی تا، ج ۲۲، ۴۸۱) پس صاحب جواهر قائل به تعمیم احتکار در تمامی اجناس هستند. مرتضی حائری می گوید: آنجا که نیازمندی های عمومی مردم غیر از آذوقه مانند دارو و مواد سوختی در فصل زمستان به گونه ای است که از احتکار آن اشیاء سختی و زیان بر مسلمانان وارد می آید مقتضای عمل احتکار است. (حائری، ج ۱، ص ۱۹۷) مغنیه هم قائل به تعمیم احتکار در تمام اجناس هستند و جمیع مایحتاج را مصداق احتکار ذکر نموده است. (مغنیه، ۱۴۲۱ق، ج ۳، ص ۱۴۳)

آثار احتکار

احتکار، به هر شکل و در هر کالایی، دارای اثرات اقتصادی و فرهنگی و سیاسی و اجتماعی و امنیتی می باشد که به صورت اختصار اشاره می شود.

الف) آثار اقتصادی احتکار

۱- اختلال در نظام توزیع کالا

بی‌شک در میان تولیدکننده و مصرف کننده وجود بعضی از واسطه‌ها ضروری است، حال اگر واسطه‌های ضروری توزیع، به جای رساندن کالای ضروری به دست مصرف کنندگان، آن‌را احتکار و در انبارها پنهان کنند و با ایجاد بازار سیاه بخواهند کالا را به قیمت بیشتر و گاهی چند برابر به دست مصرف کننده برسانند، فلسفه وجودی خود را به کلی نقض کرده و باعث اختلال در نظام توزیع کالا خواهند شد. واسطه‌ها باید از کار توزیع سود ببرند، نه از نگهداری و انتظار گرانی که خود نوعی احتکار است (مکارم شیرازی، سال ۲۲، ش ۲، ص ۱۳)

۲- اختلال در نظام توزیع ثروت

اختلال در توزیع مناسب و به موقع کالا و حفظ و انبار آن توسط عده محدودی، باعث اختلال در نظام توزیع ثروت شده و ثروت در دست عده خاصی قرار گرفته که به واسطه احتکار اموال و ثروت‌های هنگفت و نامشروعی را به دست می‌آورند و مانع گردش صحیح ثروت در جامعه می‌شوند و در نتیجه جامعه به فساد و اقتصاد کشور رو به شکست کشیده می‌شود. حضرت امام (ره) در قسمتی از وصیتنامه سیاسی- الهی خویش به همین مطلب اشاره دارند و می‌فرماید: «و از طرفی اشخاص غرضمند سلطنت طلب سرمایه دار هنگفت که با رباخواری و سودجویی و با اخراج ارز و گران فروشی به حد سرسام آور و قاچاق و احتکار، مستمندان و محرومان جامعه را تا حد هلاکت در فشار قرار داده و جامعه را به فساد می‌کشند.» (خمینی، ج ۲۱، ص ۴۴۶ - ۴۴۷)

۳- کاهش قدرت خرید مردم

احتکار، به لحاظ اینکه قدرت خرید مردم را معطل می‌گذارد، عملی مذموم است؛ چرا که در نظام اقتصادی انسانی- به دور از سودجویی مطلق و استثمار- هر مقدار پولی که عادلانه و مشروع در اختیار فردی است، به نسبت آن وجه، حق استفاده از کالاهای جامعه را در رابطه با نیاز خود دارد، ولی احتکار این حق را از او سلب می‌نماید. (تحلیل و بررسی احتکار از نظر فقه اسلام، ص ۱۰)

۴- تحت فشار قرار گرفتن مستضعفین

محتکر درست در زمانی که مردم از کمبود کالا رنج می‌برند، آن را پنهان می‌کند و منابع کل جامعه مخصوصاً مستضعفان را فدای منافع شخصی خود می‌کند، چرا که طبقه مرفه همواره ذخیره‌هایی در منزل دارد و به فرض که نداشته باشد، پرداختن به قیمت بیشتر مشکلی برای آن‌ها ایجاد نمی‌کند. طبقه مستضعف است که ذخیره‌ای ندارد حتی پرداخت یک ریال بیشتر در زندگی او اثر می‌گذارد. (مکارم شیرازی، همان ص ۱۱)

۵- ورشکستگی فروشندگان و تولیدکنندگان

مرحوم شهید سید محمدباقر صدر می نویسد: «پس از آنکه عصر پول آغاز گردید و پول بر بازرگانی مسلط شد گاه امکان داشت محترک تقاضای کاذبی را به وجود آورد، بدین سان که همه کالاهای موجود مورد نظر خویش را از بازار می خرید، نه برای آنکه به آن‌ها احتیاج داشت، بلکه این عمل را به این جهت انجام می داد که ارزش آن‌ها را بالا ببرد. هم چنین گاه برای آن که تولیدکنندگان و فروشندگان دیگر را مجبور سازد که از صحنه رقابت عقب نشینی و اعلان افلاس و ورشکستگی کنند، کالاها را با ارزشی کمتر از هزینه تمام شده به بازار عرضه می کرد. طبیعی است که با این ترتیب ارزش‌ها یک وضع غیرطبیعی پیدا می کند و بازار تحت سیطره احتکار قرار می گیرد و هر آن، هزاران فروشنده و تولیدکننده در مقابل محترکین بزرگ که بر بازار سیطره یافته اند سقوط می کنند. (شهید صدر، ۱۴۱۷ق، ص ۴۱۴)

۶- کاهش عرضه کالا و افزایش قیمت

کاهش عرضه کالا و سوسه احتکار را در فروشنده ایجاد می نماید که کالای خود را در انبار احتکار کند. از طرفی افزایش قیمت کالا موجب کمیاب شدن آن و باعث افزایش اضطراب مصرف کنندگان گشته و موجب می شود که کالای موجود و یافت شدنی را به قیمت بیشتری بخرد در نتیجه تقاضای کالا افزایش یافته و قیمت آن بالا می رود. محترک با اقدام احتکار آمیز خود ادامه تشویش و اضطراب خاطر مصرف کنندگان را فراهم کرده و مصرف کنندگان حاضرند باز هم به قیمت بیشتری بخرند و یا حتی اقدام به پیش خرید و ذخیره سازی در منزل نمایند که نتیجه آن افزایش دوباره قیمت و تقاضای مصرف کننده را به دنبال دارد (شهید صدر، ۱۴۱۷ق، ص ۷۱).

۷- ایجاد رانت و ویژه خواری

محترک، با نایاب شدن اجناس عمومی و رانت اطلاعاتی که به دست آورده دست به احتکار مواد واجناس ویژه و عمومی نموده و منتظر گران شدن اجناس احتکار شده می ماند تا بعد از گران شدن آن‌ها را در بازار عرضه کند این عمل رانت محسوب شده و باعث اخلال در نظم اقتصادی می شود. رانت آفت مهم و مخرب حکومت و نظم اقتصاد محسوب می شود که قبح آن آشکار است. محترک با احتکار اجناسی در جامعه اسلامی با وجود تحریم بیگانگان در این شرایط خواص اقتصادی در مسیر انحراف و بیراهه رفته و اقتصاد انحصاری به وجود می آورد که نتیجه آن همان رانت خواری می باشد.

۸- احتکار نقدینگی

یکی از اموری که کالا محسوب نمی شود ولی جمع آوری آن موجب فشار بر مردم و کشور می شود احتکار نقدینگی است. نقدینگی حجم پول نقد در خارج از سیستم بانکی است که قابلیت تورم زائی

دارد بدین معنی که چنانچه حجم پول نقد بالا باشد قدرت خرید بالا رفته و باعث گران شدن کالا یا خدمات بیشتر از ارزش موجود شان می شود. اگر روزی حکومت و بانک مرکزی بتواند تمام نقدینگی را جمع کرده و ذخیره کنند و یا اشخاص معدودی اقدام به این عمل کنند تمام داد و ستدها و معامله ها و تولیدها و خدمات متوقف شده و هرج و مرج بر کشور حاکم می شود و نظام مملکتی مختل می شود و زندگی مادی و معنوی از بین می رود. (آذری قمی، ۱۳۷۳، ص ۱۱۳).

۹- احتکار ارز

ارز اگر برای گرانتر شدن مدت حبس شود می تواند مصداق احتکار باشد که زیان مردم و حکومت را به دنبال خواهد داشت. احتکار ارز نیز مثل احتکار سایر کالاها حرام بودن آن مشهور به نیاز و ضرورت مردم می باشد گاهی ذخیره کردن کم به آن به دلیل شدت نیازمند آن به همون مقدار کم ممنوع و حرام است و گاهی به علت عدم نیاز مردم ذخیره کردن آن حرام محسوب نمی شود بنابراین در شرایط دولت می تواند نرخ ارز صادراتی را بر مبنای واقع بینانه به طوری که موجب لطمه به تولید داخلی و صادرات نشود تثبیت کند و گران فروشی ارز صادراتی را هم تعزیر نمایند.

۱۰- بالا رفتن نرخ ها و ایجاد تورم

محتکران با شناخت اساسی که از بازار دارند به مناسبت ها و بهانه تراشی های مختلف انبارهای شان را پر از کالا می کنند تا در زمان کمبود کالا و اجناس با عرضه اجناس احتکاری بازار را به نفع خود سوق دهند. زمانی که بازار با تقاضای بالا مواجه است محتکرین محصول را نگهداشته و به بازار عرضه نمی کنند و تقاضا افزایش یافته و محصول در بازار به شدت قیمت ها افزایش می یابد و این افزایش قیمت و تقاضا به صورت همزمان نگرانی شدیدی در بازار ایجاد کرده و تقاضا را تشدید می کند.

۱۱- پر شدن جیب عده ای خاص

اختلال در توزیع نامناسب کالا و حفظ و انبار آن توسط عده محدودی، باعث اختلال در نظام توزیع ثروت شده و ثروت در دست عده خاصی قرار گرفته که به واسطه احتکار اموال و ثروت های هنگفت و نامشروعی را به دست می آورند و مانع گردش صحیح ثروت در جامعه می شوند که باعث می شود پولداران پولدارتر و فقیران فقیرتر شده و درآمد عده ای خاص به علت احتکار و توزیع نامناسب کالا زیاد شده و باعث شکاف طبقاتی بین ثروتمندان و فقیران در جامعه می شود و در نتیجه جامعه به فساد و اقتصاد کشور رو به شکست کشیده می شود.

۱۲- نبود سرمایه گذاری در بخش تولید

صنعت تولید گرداننده اصلی اقتصاد در هر کشور به حساب می آید. مسیری که راه تولید را سد

می‌کند، احتکار مواد اولیه برای تولید می‌باشد. بنابراین وقتی محترکین مواد اولیه جهت تولید را احتکار کنند، تولید پایین می‌آید و کسانی که سرمایه‌های کوچک در اختیار دارند به سمت تولید نمی‌روند و در جهت دیگر سرمایه‌گذاری می‌کند که خود یک آفت اقتصادی در جهت عدم تولید محسوب می‌شود که باید با این نوع احتکار که تولید رافلج می‌کند باید مبارزه کرده و جلو آن‌ها گرفته شود.

ب) آثار امنیتی احتکار

اسلام اولویت اول را در جامعه به امنیت معیشتی اختصاص داده است و امنیت معیشتی یک ضرورت قطعی در زندگی می‌باشد که در همه شئون حیات انسان تأثیر ماهوی دارد، از تربیت‌های اولیه بگیرد تا آخرین مراحل تکامل فردی و اجتماعی انسان و ضرورت تأمین امنیت معیشتی با جمله معروف نبوی بیان شده است که می‌فرماید: «کادالفقر ان یكون کفرا» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۲، ص ۳۰۷) فقر از موثرترین عوامل کفر و روی‌گرداندن از حقایق است و عدم تأمین معاش و حداقل مایحتاج به غیر از عوارض اجتماعی و بحران‌ها اجتماعی و بحران‌های عمومی در جامعه موجب بروز عوارض منفی فکری و روحی نسبت به دین و خدا خواهد شد و موجب تنش در جامعه اسلامی خواهد شد. (ولی‌پور، ۱۳۸۶، ۱۴۰)

ج) آثار اجتماعی احتکار

احتکار پدیده‌ای است که در هر زمانی از مشکلات بزرگ اجتماعی بوده و قدمت آن به زمانی می‌رسد که بشر اولین جوامع کوچک را تشکیل داد و زندگی جدیدی را در قالب اجتماع شروع کرد. احتکار باعث به هم خوردن نظم جامعه می‌شود، زمانی که مردم از به دست آوردن مایحتاج زندگی خویش عاجز شوند و در عسر و حرج بیفتند نظم جامعه بهم می‌خورد. از طرفی وقتی در جامعه اسلامی قبح احتکار بشکند نه تنها محترکین احتکار می‌کنند بلکه آحاد جامعه نیز در جهت احتکار تشویق می‌شوند. مفهوم احتکار باید در جامعه به صورت صحیح تبیین شود و تمیز آن با موارد مشابه مانند انبارداری برای مردم و جامعه بیان شود. آگاه نبودن بخش زیادی از توزیع کنندگان، تولید کنندگان و مصرف کنندگان از احکام مربوط به کالا‌های احتکار شده فرد محترک در صدد احتکار بر می‌آید.

د) آثار فرهنگی احتکار

وقتی احتکار امری فراگیر می‌شود، به معنای بحران فرهنگی است، بحرانی که همه عناصر ارزشی، دچار ناکارآمدی و بی‌اثری می‌کند. محترک به سبب آنکه اموالی که امانت در دست اوست و حتی به عنوان بازرگان می‌بایست به دست مردم برساند، در امانت خیانت می‌کند. از این رو پیامبر خدا (ص) می‌فرماید: لا یحتکر الا الخوانون (کنز العمال، ۱۴۱۹ق، ج ۴، ص ۱۰۱) جز خیانتکاران، احتکار

نمی‌کنند. از نظر حضرت، محتکر، خیانتکاری است که در امانت الهی و حقوق مردم خیانت ورزیده است. از همین رو ایشان این افراد را جزو گناهکاران معرفی کرده و می‌فرماید: لایحتکر الاخطی (همان، ج ۴ ص ۹۸) کسی جز گنهکار، دست به احتکار نمی‌زند. امام علی (ع) می‌فرماید: المحتکر آثم عاص (دعائم الاسلام، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۳۵) محتکر، گنهکار و عصیانگر است. هرچند محتکر می‌خواهد تا با احتکارش به دارایی برسد و از راه آسان و بی‌رنج به ثروت و مکنّت دست یابد؛ اما احتکار نه تنها بر ثروت او نمی‌افزاید بلکه مشکلاتی را هم برای او به بار می‌آورد.

وقتی جامعه و مردم با فرهنگ احتکار و سودهای کلان رو به رو می‌شوند خود بخود این سودهای کلان و باد آورده مردم را هم به احتکار و سود و پولهای کلانی که به دست می‌آورند تشویق می‌کنند. در این صورت مردمی که به دنبال کسب حلال بودند به طمع می‌افتند و دنبال احتکار و سودهای باد آورده می‌روند تا پول بیشتری را به جیب بزنند. هرچقدر این کار ناپسند و حرام باشد ولی فرهنگ احتکار خود تشویق کننده و مروج برای احتکار دیگر افراد جامعه می‌شود.

راهکارهای مبارزه با احتکار

سیاست‌های مبارزه با احتکار را می‌توان همان تدابیر و راهکارهای مبارزه با احتکاردانست که به صورت اختصار پرداخته می‌شود.

الف) راهکارهای اقتصادی

راهکارهای اقتصادی مبارزه با احتکار از جمله اقداماتی است که می‌تواند سلامت روابط اقتصادی را تضمین نموده و در مقابل بازرگانان و تجار سودجو که با احتکار آسایش عمومی مردم را سلب می‌کنند با وضع قوانین و مقررات با آنان مقابله نمود، قوانین از قبیل:

۱- قیمت‌گذاری

تسعیر از نظر لغوی از واژه «سِعَر» به معنای قیمت و نرخ جدا شده، و به معنای تعیین نرخ است (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۴، ص ۳۶۵). تسعیر در فقه، قیمت‌گذاری حاکم یا نماینده او و اجبار بر معامله، بر اساس آن قیمت است (الموسوعة الفقهیة، ج ۶، ص ۱۴۵)، از عصر پیامبر اکرم (ص) تسعیر در هیچ موردی گزارش نشده است. حدیثی مشهور حکایت از آن دارد که در عصر نبوی به هنگام گرانی نرخ‌ها، از حضرت تقاضا شد تا بر کالاها نرخ‌گذاری کند، اما حضرت تأکید کرد که خداوند روزی‌رسان است و یادآور شد که در این کار نگرانی از ظلم وجود دارد. در این حدیث خداوند تنها «مُسَعِّر»، یعنی تعیین‌کننده نرخ دانسته شده است. (حرّعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۷، ص ۴۳۰)

امام خمینی (ره) معتقد است نرخ‌گذاری ابتدا جایز نیست، اما در مرحله دوم در صورتی که نرخ

تعیین شده از سوی محکمر ناعادلانه و اجحاف بر خریدار باشد او را الزام به پایین آوردن قیمت می کنند به حدی که از حالت اجحاف خارج شود و در مرحله سوم اگر محکمر قیمتی را تعیین نکرد که از حالت اجحاف خارج شود دولت اجناس احتکار شده را به نرخ بازار و یا قیمتی که خود صلاح بداند قیمت گذاری می کند. (امام خمینی، ج ۳، ص ۶۱۳)

دولت با قدرتی که دارد به عنوان طرفداری از حقوق ملت هرگاه قیمت ها به اندازه افزایش یابد که به مصرف کنندگان اجحاف شود می تواند اندازه معینی برای نرخ ها تعیین کنند که فروشندگان حق تجاوز از آن حد را نداشته باشند و سازمان های امنیتی و پلیسی را مسئول اجرای آن کنند. مثل تعیین قیمت نرخ مرغ. دولت برای عدم احتکار آن و گران شدن مرغ نرخ اجباری برای آن تعیین کند مثلاً کیلویی ۱۲ هزار تومان و نگذارد فروشندگان بیشتر از آن بفروشند. اما اگر نرخ ها به اندازه زیادی تنزل کردن که موجب زیان های سنگین به تولیدکنندگان شود در این صورت دولت می تواند توازن اقتصادی ایجاد کند که باز حداقلی برای قیمت کالای مورد نظر تعیین شود تا تولیدکنندگان با تولیدات خود از کمک به بازار امتناع نورزند. در غیر این صورت نرخ ها به سرعت بالا و پایین می روند و هیچگاه پایدار نمی ماند و نتیجه آن خواهد شد که بازار همیشه در معرض آشفتگی و بازرگانان نیز در برابر زیان های بی حد و اندازه قرار خواهند گرفت (محمد صالح، بی تا، ص ۱۳۰)

۲- جلوگیری از تبانی برای ایجاد بازار سیاه

عمل دیگری که بسیاری از بازاریان برای جلب منفعت کلان انجام می دهند تبانی برای ایجاد بازار سیاه و فروش کالا به نرخ گران و قیمت گزاف است سرمایه داران با داشتن امکانات مالی با تبانی یکدیگر و لابی گیری با بعضی از عوامل کارمندان دولت بسیار از اوقات کنترل فروش را کاملاً در اختیار می گیرند و کالا را به هر ترتیبی که دلخواه خودشان است به مردم عرضه می کند. تبانی یا زدوبند توافق بین دو یا چند نفر یا میان شرکت هایی اقتصادی که کار بازار، تنظیم قیمت، یا تولید محدود را در دست دارند برای انجام کار معین است. تبانی گاهی اوقات به صورت سری و غیر قانونی و گاهی با فریبکاری، اغفال، کلاهبرداری صورت می گیرد. دولت اسلامی باید بکوشد تا با نظارت و پیشگیری مانع از تبانی برای ایجاد بازار سیاه در جامعه اسلامی شود.

۳- عرضه کالاهای احتکار شده

عرضه کالاهای احتکار شده یکی از راهکارهای اقتصادی مقابله با احتکار می تواند باشد. عرضه عبارت است از لیستی از قیمت ها و مقادیری که یک عرضه کننده یا گروهی از عرضه کنندگان بنگاه ها مایل و قادر به عرضه برای فروش در هر قیمتی در لیست و در هر دوره زمانی می باشند. (موریس،

چارلز، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۳۸) به عبارت دیگر می‌توان گفت عرضه مقدار کالا و خدماتی است که تولیدکنندگان حاضرند در قیمت‌های مختلف در اختیار مصرف‌کنندگان قرار دهد قانون عرضه می‌گوید در ثابت بودن سایر شرایط مقدار عرضه وابسته به قیمت است و در قیمت بالا عرضه بیشتر و در قیمت پایین عرضه کمتر خواهد بود.

۴- مدیریت مصرف و دوری از اسراف

احتکار در بسیاری مواقع از طریق کاهش دادن یا متوقف کردن جریان توزیع کالا توسط همه یا برخی از فروشندگان به طور موقت ایجاد می‌شود و فروشندگان عمده با کاهش یا توقف توسعه کالا زمینه نگرانی ذهن مصرف‌کنندگان را ایجاد یا افزایش داده و آنان را تحریک به خرید کالا بیش از نیاز شان و انبار آن در خانه‌ها می‌نماید لذا برای پیشگیری و جلوگیری از گسترش این بحران قبل از این که کار به وخامت بکشد بهترین و ساده‌ترین کار این است که مصرف‌کننده فقط به حد نیاز خود و به طور روزانه خرید نماید و حتی المقدور از اقدام جایگزین در سبد مصرفی خانوار استفاده نماید تا تعادل میان عرضه و تقاضا کمتر به هم بخورد.

۵- نظارت مستمر بر بازار برای کاهش احتکار

یکی از مسائل بسیار مهم دیگر نظارت دولت بر بازار است. زمان اصل آزادی فعالیت‌های اقتصادی در جامعه اسلامی دولت نمی‌تواند نسبت به وضعیت بازار بی‌تفاوت بوده و نظاره‌گر اجحاف بی‌نظمی و فشار اقتصادی در جامعه اسلامی باشد بلکه در حوزه‌ها یا در زمان‌های خاصی باید بر بازار و روند جاری آن نظارت داشته باشد. نظارت دولت بر تجارت و معاملات می‌تواند عدالت اجتماعی بیافریند و وقتی که عدالت اجتماعی برقرار شد، و دولت نظارت خود را بر بازار مستمر کرد، محتمل‌ترین دیگر جرئت احتکار ندارند. در تاریخ و سیره ائمه معصومین آمده است که پیغمبر اکرم (ص) و امیرالمومنین (ع) به منظور نظارت بر بازار بین بازاریان حاضر می‌شدند و گاهی از طرف خودشان اشخاصی را برای نظارت بر بازار منصوب می‌کردند. (آذری قمی، ۱۳۷۳، ص ۷۵)

این عمل می‌تواند نقطه عطفی برای گشوده شدن نهاد نظارتی بر بازار باشد که دولت و حاکمیت اسلام با توجه به آموزه دینی نظارت بر بازار را سرلوحه خویش قرار دهد.

۶- مکانیزه کردن سیستم‌های اقتصادی

ماشینی کردن یا مکانیزه کردن یا مکانیزاسیون به معنی انجام کار به وسیله ماشین است (محمد معین و دیگران، ۱۳۹۲) در مکانیزاسیون، فعالیت ماشین، جایگزین یا مکمل فعالیت انسان در پردازش اطلاعات یا تولید محصول می‌شود. در مکانیزاسیون برخلاف اتوماسیون، ماشین الزاماً توسط انسان

هدایت می‌گردد.

استفاده از تکنیک و تکنولوژی درون‌زا در انجام خدمات بازاری و همچنین تغییر سازمان بازارهای ایران به‌منظور ایجاد ارتباط بین بازاریان که امروز در فامیل درجه اول بازاریان خلاصه می‌شود در سطح وسیع در جهت ایجاد امکان نوآوری ابداع و استفاده در خدمات بازار می‌توان به‌کار گرفت. (توانیان فرد، بی‌تا، ص ۴۰)

تهیه بانک جامع اطلاعاتی مخترکان و مراقبت‌های محسوس و نامحسوس ایشان، تأکید بر شفافیت اقتصادی در حوزه‌ی رصد کالا از مبدأ تا مقصد و نظارت دقیق بر بازار با رویکرد پیشگیری‌مدار می‌تواند انگیزه‌های ارتکاب به احتکار را تا حد فراوانی کاهش دهد. بنابراین مکانیزه کردن سیستم‌های اقتصادی و تهیه بانک جامع اطلاعاتی باعث کنترل مخترکین می‌شود.

۷- توزیع کالاهای اساسی توسط دولت

یکی دیگر از راهکارهای اقتصادی حائز اهمیت برای مبارزه با احتکار، تامین و توزیع کالاهای حساس و آسیب‌پذیر که ارتباط مستقیمی با ارتزاق و معیشت مردم دارد، توسط دولت می‌باشد. دولت وظیفه دارد با توجه به شرایط کشور کمبود کالاهای اساسی را جبران کند و در خصوص تعیین فهرست کالاهای محترک شده پردازد و با تهیه کالاهای اساسی به میزان نیاز و توزیع آن‌ها باعث جلوگیری از گران شدن کالاهای اساسی شود و نگذارند مخترکین کالاها را گران کنند.

در محیط‌های اسلامی خود این اعمال به صورت‌های ایثار انفاق قناعت و خدمت به خلق برای هر مصرف‌کننده ایجاد مطلوبیت خواهد کرد. با بیدار کردن این ضمیر دینی و فکری مسئولین می‌توانند بیش از پیش بردباری و مقاومت در برابر شرایط موقت اقتصادی را در درون جماعت مصرف‌کننده پرورش دهند. از طرف دیگر با در دست گرفتن جریان توزیع کالا و یا با نظارت مستقیم و فعال بر آن رهبران جامعه می‌تواند از احتکار جلوگیری کرده و بهبودی جریان توزیع کالا را با قیمت‌های سابق برای کلیه نیازمندان تضمین کند. (صدر، ۱۴۱۷ق، ص ۲۹)

۸- سیستم سهمیه‌بندی

سهمیه‌بندی یا جیره‌بندی عبارت است از توزیع کنترل شده خدمات یا کالای کمیاب یا خدمات یا اعمال محدودیت‌های مصنوعی بر تقاضا برای کالاها یا خدمات. به مقدار مجاز سهم روزانه یا دوره‌ای فرد از هرچیز، جیره یا سهمیه گفته می‌شود. سهمیه‌بندی اغلب برای نگه داشتن قیمت چیزی در زیر قیمت تعادلی (قیمت تعیین شده توسط فرایند عرضه و تقاضا در یک بازار آزاد) مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ بنابراین سهمیه‌بندی می‌تواند مکملی برای کنترل قیمت باشد. دولت برای مشکل کمبود مواد

مورد مصرف مردم سیستم به وجود آورد که کمیت موجود از مواد را به اندازه معین بین افراد توزیع کند پس از آنکه این اندازه محدود و معین پایان یافت آن گاه دولت اورا قی به نام کوپن توزیع می نماید تا هر کس با در دست داشتن آن بتواند کالای مورد نیازش را بخرد (همان).

بدین وسیله دولت کمبود مواد مورد مصرف را تامین و تضمین می کند تا نیازمندی های ضروری مردم رفع گردد و بحران اقتصادی و شرایط استثنایی که مبتکر این به وجود آورده است پایان یابد شان که در جنگ جهانی دوم دولت عراق دست به همین اقدام زد لذا دولت می تواند با زیر بندی بسیار های احتکار پایان دهد و خود را از بحران ها و گرفتاری های خفه کننده اقتصادی برهاند.

ب) راهکارهای قضایی

احتکار و گران فروشی به عنوان پدیده شوم ضد اقتصادی، در وضعیت فعلی جامعه تخلفی بزرگ از قانون و آسیب رساندن به منافع آحاد مردم بوده و دستگاه قضایی و دادستان به عنوان مدعی العموم با مفسدین و سودجویان می تواند برخورد قاطع نماید تا کسی جرئت نکند در این شرایط خاص با احتکار کالاهای اساسی دست به اخلاخل در نظام اقتصادی بزنند. به همین منظور اقدامات دولت و به خصوص قوه قضایه می توان برای جامعه و آحاد مردم راهگشا باشد که به ذیل به برخی از برخوردهای دولت و قوه قضایه می پردازیم.

۱- مجازات قضایی محترک

امیرالمومنین (ع) در این نامه به مالک اشتر امر به مجازات و کیفر دادن محترک داده است و فرموده است: از احتکار جلوگیری نما، همانا پیامبر خدا (ص) از آن جلوگیری نمود. و باید داد و ستد به آسانی طبق موازین عدل و با قیمت هائی که بر طرفین از خریدار و فروشنده اجحاف نباشد صورت گیرد و هرکس پس از نهی تو باز مرتکب احتکار گردد، او را کیفر ده و به مجازات عادلانه اش برسان (نهج البلاغه، نامه ۵۳)

در روایت دیگر علی علیه السلام به قاضی اهواز رفاعه بن شداد بجلی می نویسد: از احتکار جلوگیری کن و هرکس احتکار کرد کیفری دردناکش ده و سپس با بیرون آوردن اجناس احتکار شده محترک را به عقوبت برساند. (مغربی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۳۶)، در روایت دیگر علی بن ابی طالب (ع) طعام احتکار شده ای را که معادل یکصد هزار (دینار یا درهم) ارزش داشت آتش زد. (ابن حزم، بی تا، ج ۹، ص ۶۵).

بنابراین حاکم شهر می تواند در شرایط خاص کسی که با احتکار کالا به غیر گندم در نظام اقتصادی خلل وارد می کند آن را سوزاند کارخانه هایی که اجناس مردم را تولید کرده و احتکار می کنند حاکم شهر می تواند کارخانه را بسوزاند.

۲- اجبار بر فروش

یکی از اقدامات دولت اسلامی نسبت به محکومین این است که اجناس احتکار شده را در معرض فروش قرار داده و هرگونه که مصلحت نظام و جامعه اسلامی اقتضاء می‌کند محکوم را اجبار به فروش نمایند. در سیره نبوی مواردی مشاهده می‌گردد که آن بزرگوار عمدتاً به این اقدام مبادرت نموده است.

حضرت علی علیه السلام نقل می‌کند: *أَنَّهُ مَرَّ بِالْمُحْتَكَرِينَ فَأَمَرَ بِحُكْرَتِهِمْ أَنْ تُخْرَجَ إِلَى بُطُونِ الْأَسْوَاقِ وَ حَيْثُ تَنْظُرُ الْأَبْصَارُ إِلَيْهَا*. (طوسی، ۱۴۰۰ق، ج ۳، ص ۱۱۵) (پیامبر اکرم (ص) بر محکومین گذشت و امر فرمود که کالاهای احتکار شده آن‌ها به داخل بازار آورده شود و در معرض دید مردم قرار گیرد) بنابراین رسول گرامی (ص) با محکومین برخورد می‌کرد و دستور می‌داد که اجناس آنان را در معرض عموم قرار دهند به گونه‌ای که همگان آن را ببینند و محکوم مجبور به فروش شود. در مجبور کردن محکوم برای فروش در صورت خودداری از آن ادعای اجماع شده است و اختلاف و بحثی در این مورد وجود ندارد. (خمینی، ۱۳۷۸، ج ۳، ص ۶۱۲)

مرحوم صاحب جواهر می‌فرماید: اختلافی بین اصحاب نیست که امام و کسی که از سوی او ولایت دارد ولو عدول مسلمانان، محکوم را بر فروش مجبور می‌کنند؛ بلکه از جماعتی نقل شده که طبق هر دو قول [قائلین به کراهت و حرمت] این مسأله اجماعی است. (نجفی، ج ۲۲، ص ۴۸۵)

۳- ممنوع کردن از معامله

دلیل و مبنای حقوقی ممنوعیت اشخاص توسط قانون‌گذار، رعایت مصلحت گروهی از اشخاص به علت رضایت نداشتن و یا فقدان قوه سنجش مصلحت شان است. در واقع این افراد به خودی خود قادر به درک و تشخیص مصلحت خود نیستند. بنابراین، قانونگذار با منع کردن این افراد، راه سوء استفاده از اموال آن‌ها را مسدود می‌نماید. به عبارت دیگر دلیل عمده ممنوعیت این اشخاص، حمایت از حقوق خود آن‌ها است. بر طبق ماده ۷۷ قانون نظام صنفی مصوب تیرماه سال ۱۳۵۹ شورای انقلاب در صورت تکرار تخلف در ظرف یک سال از سوی افراد صنفی یا عمده فروشان علاوه بر کیفر مقرر محل کسب آن‌ها نیز موقتاً تعطیل و چنانچه در طول یکسال بیش از دو بار مرتکب تخلف شوند، برای بار سوم علاوه بر کیفر به لغو پروانه و تحلیل واحد صنفی یا محل کسب نیز محکوم می‌شوند. (محقق داماد، ۱۳۶۹، ص ۹۶)

۴- آتش زدن اجناس احتکار

امیرالمومنین علیه السلام در اقدامی غله‌ای را که صد هزار درهم قیمت داشت و احتکار شده بود را سوزاند (علی بن ابی طالب أحرق طعاماً احتکر بمائة ألف). (ابن حزم الاندلسی، بی تا، ج ۹، ص ۶۵).

چرا باید امیرالمومنین (ع) با توجه به نیاز مردم و کمبود کالا باید به آتش زدن اجناس مبادرت ورزد؟ آیا بهتر نبود که با قیمت مناسب به فروش می‌رساند و یا به نفع بیت المال مصادره می‌کرد؟ بعضی از محققین اینگونه پاسخ داده‌اند که شاید موردی که امام دستور آتش زدن اجناس را داد، به خاطر مخالفت و لجاجت محتکر و راضی نشدن او به آشکار کردن اجناس و فروش آن بود، چنان‌که وقتی «سمره بن جندب» در مورد درخت خود در خانه یکی از شهروندان، به نصایح پیامبر اعتنا نکرد و بر مزاحمت اصرار ورزید، پیامبر به ناچار دستور داد درختش را بکنند و دور اندازند و فرمود: «لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام». امام علی (ع) نیز مبارزه با محتکران را به حرمت ضرر به مردم مستند ساخت. هرکاری که موجب ضرر به مردم شود، ممنوع است و حاکم می‌تواند از آن جلوگیری کند.

ج) راهکارهای اجتماعی

راهکارهای فرهنگی و اجتماعی مبارزه با احتکار از جمله اقداماتی است که در پیشبرد و ارتقاء معنوی جامعه موثر خواهد بود و از اسراف و تبذیر در جامعه جلوگیری خواهد کرد تا بتواند در عرصه‌های مهم اجرای قسط و عدل و حفظ حقوق مردم در تعامل با دولت موفق باشد.

۱- امر به معروف و نهی از منکر

یکی از موثرترین اقداماتی که در پیشبرد و ارتقاء معنوی جامعه و جلوگیری از انحرافات و ناهنجاری‌های جامعه نقش بسزایی دارد امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد. (فقهی، ۱۳۹۰، ص ۱۱۶) این عامل می‌تواند نقش بازدارنده‌ای در احتکار و گرانفروشی در جامعه‌ای اسلامی داشته باشد و در جامعه‌ای که موفق به اقامه آن بشود آن جامعه طبق آیه قرآن رو به پویایی و سعادت گام برمی‌دارد.

در مقابل جامعه‌ای که در آن امر به معروف و نهی از منکر ترک شود رو به انحطاط و شقاوت پیش می‌رود لذا پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لَتَأْمُرَنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُعَذِّبَنَّكُمْ عَذَابُ اللَّهِ. (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۶، ص ۱۳۵) یا امر به معروف و نهی از منکر کنید یا عذاب خداوند همه شما را فرا خواهد گرفت.

از نظر امام خمینی تمام اقشار جامعه و بخصوص کسبه و اصناف و تجار مکلف به مبارزه با محتکرین و جلوگیری از احتکار دارند چراکه اصناف و بازاری‌ها زبان یکدیگر را بهتر متوجه شده و می‌پذیرند و راحت‌تر و با احتمال بیشتری با هم ارتباط برقرار می‌نمایند. (امام خمینی، بی‌تا، ج ۱۷ ص ۲۷۵)

۲- اخذ گزارشات مردمی در جهت مبارزه با احتکار

یکی از راهکارهای مبارزه با احتکار اخذ گزارشات مردمی در جهت مبارزه با احتکار است. دادستان

کل کشور به عنوان مدعی العموم وظیفه دارد از حقوق عمومی جامعه دفاع کنند تا حقی از شخصی ضایع نشود. دادستان باید اشراف کامل بر همه ابعاد داشته باشد و باید در جهت اخذ گزارشات مردمی جهت تخلفات اقتصادی مخصوصاً احتکار طرح و برنامه ریزی داشته باشد و از متوالیان امور و مسئولان اجرایی مخصوصاً سازمان تعزیرات حکومتی که وظیفه پایش بازار و جلوگیری از تخلفات از قبیل کم فروشی، گران فروشی و احتکار را به عهده دارد، کمک بگیرد. به همین منظور و برای پیشگیری از جرم و احتکار قوه قضائیه سامانه سجام را طبق بند ماده ۲۱۱ قانون پنجم توسعه کشور در راستای پیشگیری از جرم راه اندازی کرده است (خبرنگاری مهر ۱۰ مهر ۱۳۹۷) که مردم می توانند از این طریق گزارش های خود را جهت برخورد با محکمین ارائه نمایند.

۳- مواسات هنگام احتکار و قحطی

مواسات، از مهم ترین وظایف اخلاقی و عاطفی انسان و به معنای همراهی کردن و کمک کردن به برادر مؤمن در همه امور است. مواسات یعنی اندوهگین شدن از مشکلات و دردهای دیگران و ابراز همدردی با آنان، به گونه ای که خود را مانند آنان ببیند و از داروها و دارایی های خود، آن مشکلات را اصلاح و دردها را درمان کند. بر اساس این معنا، مفهوم مواسات، تنها مربوط به مواسات مالی نیست. بلکه مواسات در تمام مشکلات، نیازها و خلاهای جامعه است. حضرت آیت الله خامنه ای نیز درباره مواسات می فرماید: «مواسات یعنی همراهی کردن و کمک کردن به برادر مؤمن در همه ای امور. انسان وظیفه بداند؛ کمک فکری، کمک مالی، کمک جسمانی، کمک آبرویی». (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار کارگزاران نظام، ۳۱/۰۶/۱۳۸۶)

با توجه به توصیه به مواسات در روایات حضرات معصومین (ع) و همچنین توصیه مقام معظم رهبری یکی از راهکارهای اجتماعی برخورد با احتکار مواسات با مردم نیازمند و فقیر هنگام احتکار و قطعی می تواند راهگشا باشد.

(د) راهکارهای فرهنگی

۱- ترویج فرهنگ عدل و انصاف

یکی از عرصه های مهم اجرای قسط و عدل و حفظ حقوق توده ها و انواع معاملات و تولیدات و واردات و صادرات داخلی و خارجی و خصوصی و دولتی اینست که همه موازین عادلانه در جامعه رعایت گردد و اجرای عدالت و حفظ حقوق و سالم زندگی کردن و دوری از هر ظلم اقتصادی در جامعه رواج پیدا کند. بنابراین آموزش مناسب احکام معاملات با تذکر و توجه دادن به تولیدکنندگان و بازاریان در رعایت عدل و انصاف و حفظ حقوق مصرف کنندگان تاثیر مثبتی در جلوگیری از فساد و

احتکار خواهد داشت. با توجه به سیره عملی ائمه تمام بازاریان و کسبه هر روز قبل از آنکه به محل کسب شان بیایند احکام مربوط به آن را یاد گرفته و بعد تجارت کنند فرهنگ عدل و انصاف در جامعه خصوصاً بین بازاریان و کسبه‌ها افزایش یافته و منجر به عدم احتکار توسط بازاریان و کسبه‌ها خواهد شد.

۲- ایجاد فرهنگ سوت زنی و افشاگری در جامعه علیه محتکرین

سوت زن (whistle-blower) از رفتار ماموران پلیس اقتباس شده است؛ بدین معنی زمانی که پلیس تخلفی همچون نزاع خیابانی، دزدی مشاهده می‌کند در سوت خود می‌دمد تا همه مردم و سایر افسران پلیس برای آگاهی از محل وقوع جرم خبردار شوند. طبق تعاریف رایج «سوت زن» در اصطلاح به کسی اطلاق می‌شود که در درون یک سازمان کار می‌کند و خلاف کاری‌های آن را افشا می‌کند (روزنامه خراسان ۴-۵-۹۶). سوت زدن را می‌توان نوعی فراخوان عمومی برای مطلع کردن افراد از محل وقوع جرم تلقی کرد و هدف سوت زن نیز جلوگیری از آسیب رساندن بیش از پیش به افراد جامعه، سازمان‌ها و نهادهای عمومی است.

همچنین افشا در لغت به معنی برملا کردن و فاش کردن رازی یا چیزی را گویند (محمد بندر ریگی، ۱۳۷۵) و در اصطلاح اخلاق عملی است که باعث آشکار شدن سری می‌شود. (شبر، ۱۳۷۸، ص ۲۳۲) آیات بسیاری در قرآن به موضوع افشاگری اشاره کرده است. قانون کلی و اصلی، حرمت افشاگری و بیان عیوب مردم است، مگر در موارد خاص. از نشانه‌ی جامعه اسلامی آن است که مظلوم بتواند با آزادی کامل، علیه ظالم فریاد بزند. (قرائتی، ۱۳۸۳)

۳- تبلیغ سنتی و مدرن

یکی از راهکارهای فرهنگی مبارزه با احتکار تبلیغات سنتی و مدرن می‌باشد. تبلیغ سنتی همان شیوه تبلیغی مرسوم از صدر اسلام است که بر ارتباطات میان فردی و گروهی تکیه دارد. بنابر این مبلغین می‌توانند با تبلیغ سنتی و تبلیغ چهره به چهره مسئله احتکار را در بین آحاد جامعه بیان نموده و مردم را از حرام بودن احتکار آگاه نمایند و در این زمینه رسالت تبلیغی خود را انجام دهند و از این روش برای فرهنگ سازی آحاد جامعه برای مبارزه با احتکار استفاده نموده و راه کسب روزی حلال را برای آنها تبیین نمایند.

همچنین تبلیغات مدرن می‌تواند نقش بسزایی در پیشرفت اهداف ما و کنترل احتکار در جامعه داشته باشد. ابزارها تبلیغی مدرن عبارتند از:

(۱) زبان که عبارتند از: خطابه، قصه، مناظره، پرسش و پاسخ (مسابقه)، گویندگی.

(۲) قلم که عبارتند از: مقاله، نثر ادبی، شعر، قصه و رمان، روزنامه، مجله، فیلم نامه و نمایشنامه،

کتاب، طنز، ترجمه، ادبیات کودک و نوجوان، مطبوعات، نقد کتاب

۳) تصویر که عبارتند از: نقاشی، عکس، فیلم، پوستر، مجسمه و صنایع دستی، بازیگری، خط، گرافیک، کاشی کاری (معماری بر اساس مفاهیم)، ماکت سازی، نشانه گذاری و علامت های قراردادی، کاریکاتور

۴) صوتی و تصویری: ابزارهای صوتی مانند: تلفن، رادیو، CD صوتی

ابزارهای تصویری مانند: تلویزیون، سینما، کامپیوتر (رایانه)، ویدئو و CD صوتی تصویری، بازی های کامپیوتری، میکروفیلم و میکروفیش، آنتن ها، ماهواره ها، و شبکه های ارتباطی مختلف مانند اینترنت به عنوان پایگاه های پشتیبانی و سرویس دهی حلقه ارتباط ابزارهای اصلی و واسطه ای هستند که نقش هدایت و تغذیه ابزارهای صوتی تصویری مدرن را به عهده دارند. (مجله مبلغان شماره ۷ مرداد ۱۳۷۹)

۴- استفاده از ظرفیت های نهادهای متولی فرهنگی برای مقابله با احتکار

در حوزه فرهنگی همه نهادهای متولی فرهنگی که هم قدرت دارند و هم ظرفیت دارند از طریق فرهنگ سازی و گفتمان سازی باید به این امر کمک کنند. مهمترین نهادهای موثر ساز در حوزه فرهنگ، دولت و قوه قضایه و شورای عالی انقلاب فرهنگی، سازمان صدا و سیما، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، دفتر تبلیغات اسلامی می باشد که وظایف فرهنگی آن ها مبارزه با پدیده شوم احتکار است.

نتیجه گیری نهایی

نیازمندی های عمومی مردم غیر از آذوقه به گونه ای که از احتکار آن اشیاء سختی و زیان بر مسلمین و آحاد جامعه وارد آورد مقتضای عمل احتکار می باشد که در حوزه های مختلف اقتصادی و غیر اقتصادی در جامعه می تواند در فروپاشی اقتصاد یک جامعه نقش اساسی داشته باشد. عدم آشنایی با مفهوم و آثار احتکار و عقوبت اخروی آن یکی از عوامل تحقق احتکار است که با تبیین مفهوم احتکار و بیان قبح آن از منظر اسلام می توان با ترویج آموزه های اصیل اسلامی مانع از اشاعه فرهنگ احتکار در جامعه شویم. از طرفی با ورود دولت اسلامی و دخالت آن در نرخ گذاری کالاهای احتکار شده و عرضه آن کالاهای با قیمت مناسب برای آحاد جامعه و همچنین ورود کالاهای احتکار شده از طریق گمرک بدون عوارض گمرکی و عرض این کالاهای با قیمت مناسب به بازار، ضرر قابل توجهی به محتکرین وارد شده و آن ها را هم مجبور به عرضه کالا می کند. هم چنین با توجه به راهکارهای عملی ارائه شده مبارزه با احتکار و روایت وارده از امیرالمومنین علیه السلام حاکم شهر می تواند در شرایط

خاص با کسی که با احتکار کالا در نظام اقتصادی خلل وارد نماید و کالای احتکار شده و کارخانه را بسوزاند که درسی باشد برای دیگران و کسی جرئت احتکار را نداشته باشد. در ضمن قوانین جدید مجازات محکومین باید تدوین و تصویب و به‌روز شود که این امر برای مقابله با احتکار الزامی می‌باشد. از جمله بهترین قوانین ذکر شده الزام محکوم به عرضه و فروش کالاهای احتکاری و جریمه نقدی و تعطیل کردن محل کسب و نصب تابلو در محل کسب به‌عنوان متخلف صنفی می‌تواند راه را برای مبارزه با احتکار هموار سازد. با بررسی قانون تشدید مجازات علیه محکومین هرکس مواد غذایی را احتکار نماید با توجه به شرایط خاص اقتصادی و دفعات و مراتب جرم و تادیب به مجازات از دو برابر تا ده برابر قیمت کالای احتکار شده به شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم می‌گردد. در این تحقیق مجازات اخلاط‌لگران در نظام اقتصادی کشور و به‌قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران و با قصد مقابله با آن و با علم به موثر بودن اقدام در مقابله با نظام مزبور در حد فساد فی‌الارض محسوب شده و محکوم به اعدام می‌باشد.

فهرست منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

۱. الهندی، علی بن حسام الدین (۱۴۱۹ق)، کنز العمال، دارالکتب العلمیه، بیروت.
۲. ابن اثیر (۱۳۹۹ق)، النهایة فی غریب الحدیث والأثر، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، قم.
۳. ابن ادریس، محمد (۱۴۱۰ق)، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، جامعه مدرّسین، قم.
۴. ابن حزم الاندلسی (بی تا)، ابو محمد علی بن احمد، المحلی بالاثار، دارالجیل، بیروت.
۵. ابن حمزه، عماد الدین أبو جعفر (۱۴۰۸ق)، الوسیله الی نیل الفضیله، مکتبه آیه الله مرعشی، قم.
۶. ابن منظور (۱۴۱۴ق)، لسان العرب، دار صادر، چاپ سوم، بیروت.
۷. ابو حنیفه، نعمان بن محمد تمیمی (۱۳۸۵ق)، دعائم الإسلام، مؤسسه آل البيت (ع)، قم.
۸. آذری قمی، احمد (۱۳۷۳ش)، احتکار و گران فروشی، مکتب ولایت فقیه، بی جا.
۹. انصاری، مرتضی (۱۴۱۵ق)، کتاب المکاسب، کنگره جهانی شیخ اعظم، قم.
۱۰. بروجرى، حسین (۱۴۲۹ق)، منابع فقه شیعه، مترجمان: حسینیان قمی، مهدی - صبوری، فرهنگ سبز، تهران.
۱۱. بهشتیان سید محمود (۱۳۷۱)، اقتصاد تعاون و کشاورزی دوره جدید، شماره ۱۶.
۱۲. توانیان فرد، حسن (بی تا)، وظایف اقتصادی حکومت اسلامی در ایران، صادق.
۱۳. جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۰۷ق)، صحاح اللغة، انتشارات دارالعلم للملایین، بیروت.
۱۴. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق)، وسائل الشیعة، مؤسسة آل البيت علیهم السلام، قم.
۱۵. حلی، ابو القاسم نجم الدین (بی تا)، شرائع الاسلام، انتشارات اسماعیلیان، قم.
۱۶. شبر، سید عبدالله (۱۳۷۸ش)، اخلاق شبر، ترجمه محمدرضا جباران، هجرت، قم.
۱۷. صالح عبدالله، محمد (بی تا)، کتاب احتکار یا خیانت به جامعه، ترجمه فهیم کرمانی، تهران، اسلامی.
۱۸. صدر، سید کاظم (۱۳۶۲ش)، احتکار از دیدگاه فقه و اقتصاد، ۲۲ بهمن، قم.
۱۹. صدر، سید محمد باقر (۱۴۱۷ق)، اقتصادنا، دفتر تبلیغات اسلامی - شعبه خراسان.
۲۰. طوسی، محمد بن حسن (۱۳۹۰)، الاستبصار فیما اختلف من الأخبار، دارالکتب الإسلامیه، تهران.
۲۱. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۰ق)، النهایة فی مجرد الفقه و الفتاوی، دارالکتب العربی، بیروت.

۲۲. عندلیب، محمد (۱۳۹۶ش)، عوامل موثر بر شکل‌گیری احتکار با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتب (AHP)، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات اقتصاد اسلامی سال دهم شماره ۱.
۲۳. فقهی، محمدرضا (۱۳۹۰ش)، احتکار با رویکرد به آرای امام خمینی، چاپ عروج.
۲۴. فوادافرام بستانی (۱۳۷۵ش)، فرهنگ جدید (منجد الطلاب) ترجمه محمد بندر ریگی، انتشارات اسلامی، تهران، چاپ ۱۲.
۲۵. قرائتی، محسن (۱۳۸۳ش)، تفسیر نور، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۲۶. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۲۹ق)، الکافی، دارالحديث للطباعة و النشر، قم.
۲۷. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۴)، مرآة العقول فی شرح اخبار الرسول، تصحیح: سید هاشم رسولی محلاتی، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۲۸. محقق داماد، سیدمصطفی (۱۳۷۳ش)، «احتکار»، دایرةالمعارف بزرگ اسلامی، تهران، مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی.
۲۹. محقق داماد، سیدمصطفی (۱۳۶۹ش)، تحلیل و بررسی احتکار از نظرگاه فقه اسلامی، اندیشه‌های نو در علوم انسانی، دوم.
۳۰. محمد صالح، عبدالله (۱۳۵۸ش)، احتکار یا خیانت به جامعه، مترجم مرتضی کرمانی، اسلامی.
۳۱. معین، محمد و دیگران (۱۳۹۲ش)، سرواژه «مکانیزه»، فرهنگ لغت معین.
۳۲. مغربی، نعمان بن محمد تمیمی (۱۳۸۵ق)، دعائم الإسلام، مؤسسه آل‌البیت (ع)، قم، دوم.
۳۳. مغنیه، محمد جواد (۱۴۲۱ق)، فقه الإمام الصادق (ع)، مؤسسه انصاریان، قم، دوم.
۳۴. مکارم شیرازی، ناصر، فلسفه تحریم احتکار، درس‌هایی از مکتب اسلام، سال ۲۲، ش ۲.
۳۵. منتظری، حسینعلی (۱۳۶۷)، احتکار و قیمت‌گذاری، کیهان، تهران.
۳۶. موسوی خمینی، سیدروح‌الله (بی‌تا)، تحریر الوسیلة، مؤسسه مطبوعات دارالعلم، قم.
۳۷. موسوی خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۷۸ش)، رساله فی قاعدة لا ضرر، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، تهران.
۳۸. موریس، چارلز-اون آر فیلیپس (۱۳۸۸)، تحلیل اقتصادی نظریه و کاربرد اقتصاد خرد مترجم اکبر کمیجانی و حسن سبحانی، انتشارات دانشگاه تهران.
۳۹. نجفی، محمدحسن (بی‌تا)، جواهرالکلام فی شرح شرائع الإسلام، دار إحياء التراث العربی، بیروت.
۴۰. ولی‌پور، محمدطاهر (۱۳۸۶) احتکار و مقابله با آن از دیدگاه روایات، مجله سفیر، تابستان، شماره ۲.